

HÂSILA

Düşünce- Kültür- Sanat Dergisi

Konu: Sanat

Yayın Yönetmeni: Enes ÇAPKU (Yayıncı ve İmtiyaz Sahibi)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Muhammet ATALAY

Editör: Ahmet ÇAPKU

Yayın Kurulu:

Ahmet ÇAPKU

Muhammet ATALAY

Melih AYDEMİR

Ayşenur GERÇİK

Kübra ÖZDEN

Büşra KARATAŞ

Kerime Firdevs EFE

Büşra Nur EVMEK

Sayı: 10, Mart 2025 / ISSN: 2822-3098

www.hasiladergi.com

İÇİNDEKİLER

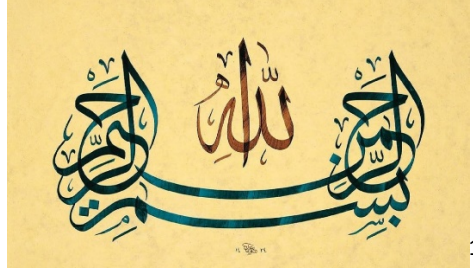
Makaleler:

Belgin KAYAN – Hz. Peygamber ve Sanat	3
Kerime Firdevs EFE – İnsan ve Sanat İhtiyacı	5
Büşra KARATAŞ – Sanat ve Psikoloji	7
Tuğçe YEMİŞLİ – Sanat Ahlakı	17
Barış AYTEKİN – İktisat ve Sanat İlişkisi - Tarihsel Dönüşüm-	19
Fatma KAYA – İslam Sanatına Kısa Bakış	20
Kadir Metin AKBAŞ – Kültür ve Sanatı Yeniden Keşfetmek	22
Ahmet ÇAPKU – Mimari ve Sanat Üzerine	24

Sanat:

Tuba ATALAY – Altında Bezenmiş Zarif Dünyam: Tezhip	30
Büşra KARATAŞ – Sisli Yolda Yürürken	33

Hz. Peygamber ve Sanat

İslâm, içerisinde sanatın da sürekli bir merkezi konumda yer aldığı ve sanatın sürekli devam edeceği bir medeniyet inşa etmiştir. İslâm, hayatın cemal ve güzellik boyutuna vurgu yapar. Hz Muhammed’in, güzellik üzerine söylediği sözleri İslam estetiğinin Kur’an’dan sonra en güçlü temellerini oluşturur. Her işinde güzel olan ve güzeli tavsiye eden Allah Resulü’nün, “Allah güzeldir, güzeli sever”² sözü estetiğin özetini verir. Bu söz bize, Allah her şeyde zarafeti görmek ister, demektedir.

Kur’an’ı Kerim, kişinin dünyevî ve dinî yaşamında güzel işlerin ardından gitmesini teşvik etmektedir. Bu tavsiye ve teşvik zamanla hat sanatının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Allah kelâmını en güzel biçimde yazma çabası İslam hat sanatının doğmasına, gelişmesine ve sanat derecesine çıkmasına vesile olmuştur. Hz. Peygamber’in kendisine nazil olan vahiyleri yazdırarak kayıt altına almak için katipler edindiği kaynaklarda yer almaktadır. Gelen vahyin günü birlik yazıya aktarılması ve yazıya aktarılan sayfelerin korunması gibi etkenlere bakıldığında Peygamber’in hem vahyin muhafazası için hem de yazı ile desteklemesinden kendisinin yazıya verdiği önem anlaşılmaktadır. Nitekim vahyin yazıya geçirilmesi ile ilk dönemden günümüze kadar yazı estetiği bakımından hattatlar Kur’an’dan ilham alarak Arap yazısını sanat derecesine çıkarmışlardır. Hattatların ortaya koyduğu hüsn-i hat sanatının vahyin gölgesinde vücut bulduğu söylenebilir.

Vahiy katipleri gelen vahyi Hz. Peygamber’in huzurunda yazdıkları esnada Hz. Peygamber’in yazım şekli hakkındaki nasihatlerinden istifade ediyorlardı. Örneğin vahyi yazan katibe; “Mürekkebinin ıslah et, kalemini yont, be harfini doğrult, sin harfinin dişlerini belli olacak şekilde yaz, Rahmân’ı uzat ve Rahîm’i güzel yaz” şeklinde telkinde bulunurdu. Zeyd b. Sabit (r.a.)’den rivâyete göre, şöyle demiştir: Rasûlullah (asm)’in yanına girdim. Yanında bir katip vardı, ona şöyle söylediğini işittim: “Kalemi kulağının üzerine koy, çünkü bu durum yazan kimseye daha iyi hatırlatır.” Bu hadiste kalemi kulağın arkasına koy sözüyle Peygamber kalem ve yazının önemini vurgulamış olmaktadır.³

¹ <https://elyazmasikitap.com/hat-sanatının-incisi-hat-tablolarla-sanat-dolu-bir-kesif/> [Erişim: 14.01.2025].

² Müslim, ‘İman’-147.

³ Yılmaz, Nurullah, “İslam hat sanatının şekillenmesinde biçim ve içerik açısından Kur’an’ın etkisi”, Dr. tezi.

Hz Peygamber ve sahabe devrinde kitabet sanatına verilen önem şu hususlar üzerinden açıklanabilir. Kuran-ı Kerim'in beyan ettiğine göre Hz Peygamber ümmi idi. "Sen bundan önce ne bir yazı okur, ne de elinle onu yazardın. Öyle olsaydı, bâtıla uyanlar kuşku duyarlardı."⁴ ayetinde bu hususa işaret vardır. Hz Peygamber'e ilk vahyedilen ayetlerde okuma ve kalemin medhi yer alır. "Yaratan Rabb'inin adıyla oku! O, insanı alak'tan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemlle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir."⁵ Bu emrin ilk tatbiki vahyin yazılması ve Kur'an'ın yazı yoluyla hıfz edilmesi olmuştur.

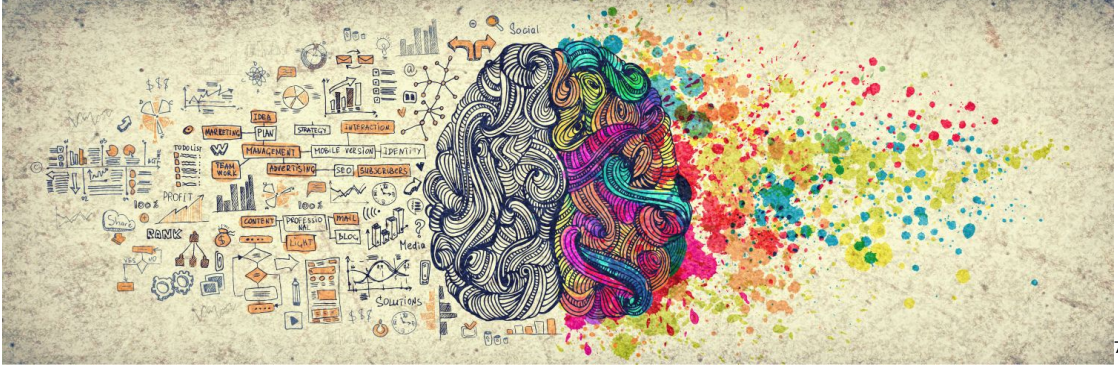
Bunun hususi önemi vardır. Zira her millet kendi dinine diğer herhangi bir dinden daha çok özen gösterir. Müslümanlar yazı ile tespit edilen Kur'an'a son derece önem vermişler, hüsn-i hattın mükemmelleştirilmesinde geri durmamışlardır. Kur'an için kullanılan hat, dünya yazılarının en güzellerinden biridir. Telaffuz doğruluğu ve müphemliğin imkansızlığı itibarı ile en sağlamlarındandır. Yazı ve ilim bahsinden Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerin en meşhurlarından biri şudur: Bedir'de düşmanlar esir alındığında her birinden fidye istenmiştir ve yazı yazma bileninin fidyesi on Müslümana yazı öğretmesi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca hicretten sonra Hz. Peygamber'in yaptığı ilk şey, bir mescidin bina edilmesidir. Orada talim işine bir oda tahsis edip yazının öğretilmesi maksadıyla Abdullah b. Se'id b. el-As ve Ubade b. es-Samit gibi kimseleri tayin etmiştir.⁶ Bütün bunlar gösteriyor ki, Kur'an'daki ayetlerin okuma yazmaya vurgu yapması, Hz. Peygamber'in hadislerinde yazı ve onun gereçleri üzerinde durması Müslüman katipleri ve hattatları yazıya yönlendirdiği aşikardır.

⁴ Ankebut Suresi/48.

⁵ Alak Suresi/1-5.

⁶ Hamidullah, Muhammed "Hz Peygamber ve Sahabe Devrinde Kitabet Sanatı", çev. Ziya Yusuf Kavakçı, *İslâm Medeniyeti*, 1972, cilt: III, sayı: 25, sf. 2-10.

İnsan ve Sanat İhtiyacı

Sanat, toplumların ortak dili, kültürel kimliği ve iletişim aracı olarak önemli bir rol oynar. İnsanlar tarih boyunca sanatı, duygularını ifade etmek, kendini tanımak, dünyayı anlamlandırmak ve güzeli aramak için kullanmıştır. İnsan ve sanat ihtiyacından söz ederken sanatın insan hayatındaki önemine, sanatsal ifade arayışına ve sanatla kurulan derin bağa değinilmelidir.

Sanat, insanın kendini ifade etme ihtiyacının bir yansıması olarak doğar. Mağara resimlerinden modern çağın dijital sanat eserlerine kadar, insanın kendini ifade etme biçimi sanatla şekil bulur. Sanat yoluyla kişi, karmaşık duygularını, düşüncelerini ve deneyimlerini dışa vurur. Bu, yalnızca insanın kendisini anlamasına değil, aynı zamanda başkaları tarafından da anlaşılmasına imkan sağlar.

İnsan hayatında sanata dair ihtiyaç sadece estetik değil, aynı zamanda ruhsal bir tatmine de işaret eder. Özellikle zorlu dönemlerde, insanlar sanat aracılığıyla kendilerini iyileştirme, rahatlama ve günlük hayatın stresinden uzaklaşma ihtiyacı duyarlar. Sanat, bu anlamda bir terapi görevi görür; kişilerin kendi derûnî dünyasına bir yolculuk yapmalarını, duygularını keşfetmelerini ve kendi benliklerini tanımalarına vesile olur diyebiliriz. Özellikle bir müzik eserini dinlerken ya da bir tablonun karşısında durup düşünürken insan, gündelik hayatın dışına çıkarak daha derin bir anlam arayışına girer.

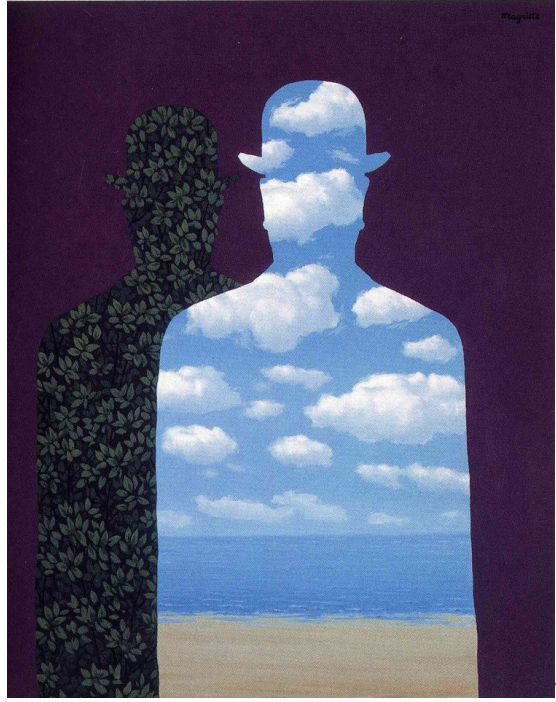
Sanat sadece bireysel bir ifade biçimi değil, aynı zamanda toplumun ortak değerlerini, inançlarını ve düşüncelerini yansıtır. Bir toplumun sanatı, o toplumun kimliğini, tarihi ve değer yargılarını içinde barındırır. Sanat aracılığıyla insanlar, geçmişten bugüne uzanan bir köprü kurar ve geçmişin izlerini günümüze taşır. Örneğin, Osmanlı minyatür sanatı veya Anadolu'nun geleneksel el sanatları, Türk toplumunun kültürel mirasının bir parçasıdır ve bu miras,

* Kırklareli İlahiyat 2018 Mezunu. İZÜ Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans 2023 Mezunu.

⁷ <https://sarkac.org/2019/07/akademik-performans-olcumunde-sanat-ve-insan-bilimleri/> [Erişim Tarihi: 14.01.25]

toplumun kimliğini güçlendirir. Dolayısıyla sanat bir lüks değil, insanın ruhsal gelişimi ve toplumun kültürel devamlılığı için temel bir ihtiyaç olarak kabul edilmelidir.

Sanatın sosyal işlevi, oldukça güçlüdür. Sanat eserleri, toplumsal olayları, insanların hayatlarını, zorluklarını ve umutlarını yansıtarak toplumun ortak hafızasını oluşturur. Sanat sayesinde insan, farklı hayat görüşlerine, farklı kültürlere ve toplumsal meselelere dair daha geniş bir bakış açısı kazanır. Özellikle edebiyat, tiyatro ve sinema gibi sanat dalları, toplumsal sorunları ele alarak izleyicilere farklı perspektifler sunar ve empati yeteneğini geliştirir.

Görüldüğü üzere sanat, yalnızca estetik bir haz sunmaz; aynı zamanda insanı düşündürür, yeni fikirler ve perspektifler sunar. Örneğin, bir edebiyat eseri, okuyucusunu farklı bir kültürle, dönemle ya da yaşam tarzıyla tanıştırebilir ve bu süreçte insanın dünya görüşünü genişletir, bakış açısını değiştirir ve hayata dair katkılar sunar.

Özetle dendiğinde sanat, insanın tabiatında var olan kendini ifade etme, anlam arayışı ve güzeli sevme ihtiyacının bir yansımasıdır. İnsan, tarih boyunca sanatı, ruhî tatmin sağlama, duygularını ifade etme ve toplumsal değerlerini yansıtmaya amacıyla kullanmıştır. Sanat, bireyi günlük hayatın rutininden çıkararak ona daha derin bir anlam sunar. Bu nedenle, insan hayatında sanat vazgeçilmez bir yere sahiptir ve insanlık var oldukça sanata duyulan ihtiyaç devam edecektir.

⁸ <https://www.fikriyat.com/galeri/kultur-sanat/sanaticiya-ve-sanata-dair-bilinmeyen-gercekler/14> [Erişim Tarihi: 14.01.25]

Sanat ve Psikoloji

“Sanat, Arapça bir kelime olup, sana'a kökünden gelen "yapmak, üretmek" anlamında bir mastardır. Bu yapma ve üretme işi sıradan bir eylem değildir.”⁹ Sanat özü itibarıyla içsel durumumuzu yansıtan eşsiz bir yöntemdir. Kimi zaman mutluluğumuzu kimi zaman hüznümüzü kimi zaman sevdamızı kimi zaman korkularımızı ve daha birçok duygu ve düşüncemizi dışa vurduğumuz bir araçtır. Sanat etkinlikleri, insanların yaşamını zenginleştirir, gerçekleştiremediği arzu ve isteklerini sanat eserlerinde dışavurumlarına imkân sağlar. Bazen hayatın gerçeklerinden uzaklaştırarak insanı rahatlatır. Sanatçı eserindeki dünyaya giderek var olan gerçeklikten bir süreliğine de olsa uzaklaşarak rahatlamaya kavuşur.

“Sembolist sanatçı Odilon Redon, sanata psikolojik bir bakışla yaklaşan, psikanalitik ruh hali karanlık hayallerine yansıyan sanatçılardan biriydi. Sanatçı, küçük yaşlardan itibaren resim eğitimi almış ve birçok matbaada çalışmıştı. Redon'un iç dünyasını yansıtan eserler izleyiciyi bilinçaltına doğru bir yolculuğa çıkarıyor, hayal gücündeki eserler ise iç dünyanın bir yansıması olarak görülüyor.”¹⁰

Tarih boyunca sanat, insanın kendini ifade etme aracı olmuştur. En ilkel sembol ve imgeler zamanla insanlık tarihine yön vermiş ve bir tabloya, notaya, romana, şiire, raksa, fotoğrafa, sinemaya ve daha nicelerine dönüşmüştür. Psikoloji alanında sanatın kullanımına baktığımız zaman, “sanat terapisi modern zamanların icadı değil; kökleri antikçağa kadar uzanan evrensel bir terapi yöntemidir.

Mağara duvarlarına resim çizmek, ölüleri mumyalamak, tören maskeleri oymacılığı yapmak, parşömenler üzerine resim çizmek, modern zamanlarda grafik çizmek, resim yapmak, hamur ve çamur maddeleri kullanarak bir takım biçimler yaratmak hep sanatla

Görsel 1. Odilon Redon, *Ağlayan Örümcek*, 1881 (<https://www.wikiart.org/en/odilon-redon/the-crying-spider-1881>)

terapinin tarih boyunca süregeldiğini gösteren örneklerdendir.”¹¹ Fakat bir zamana atfedip bir kişi ile ilişkilendirmemiz gerekirse sanatla terapinin ilk kullanımı 1940’lı yıllarda başlamış ve profesyonel olarak kullanılması ise 1960’lı yıllara uzanmıştır. “*Sanat terapisi* terimi sanatçı Adrian Hill tarafından 1942 yılında tüberküloz hastalarıyla birlikte yaptığı çalışmayı tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Hill, bu çalışmasında resim yapmanın sadece hastaların vakit

⁹ Akdoğan, B. (2001). Sanat, Sanatçı, Sanat Eseri ve Ahlak.

¹⁰ Sağ, M. (2023). “Sanat Terapisinin Psikolojik Boyutları ve Alımlamalar”. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(62), 162-171. <https://doi.org/10.53568/yyusbed.1386522> Erişim: [27.11.2024].

¹¹Filiz, Ş. (2016). “Sanat Terapisinin Felsefi Boyutları”. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 6(1), 169-183. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjh/issue/83024/1429327#article_cite

geçirmelerini sağlamakla kalmayıp, bu hastaların kaygı ve travmatik yaşantılarını anlatmak için bir araç olduğunu saptamıştır.”¹² Yapılan araştırmalar göstermiştir ki; ne kadar dışavurumcu yöntem kullanılırsa, bireyler psikoterapiden o kadar fayda görmektedirler. Sanat bu dışavurumcu yöntemlerin en başında yer almaktadır. Sanat terapisi genel manada rahatsızlıkları yok edip ortadan kaldırmaz yalnızca rahatsızlıklarla başa çıkmada tamamlayıcı bir tedavi yöntemidir.

Psikolojinin alt alanlarından biri olan klinik psikoloji, uygulamalarında psikolojik bozuklukların tespit, tedavi edilmesi ve iyileştirilmesini amaçlar. Bu sebeple, klinik psikologlar öncelikle kendisine başvuran bireylerin psikolojik bozukluğu olup olmadığını değerlendirir. Bu

sürece tanı koyma ya da teşhis adı verilir. Tanı koyması için klinik psikoloğun bazı yöntemlerden faydalanması gerekir. Bunlardan en yaygın kullanılanı gözlem yöntemidir ancak bu da daha çok somut durumları gözlemlemek demektir. Zihin içinde gerçekleşen süreçlerin değerlendirilmesi için psikolojik testlerden faydalanılır. Psikolojik testler, çocuk, ergen, yetişkin olmak üzere insanın tüm gelişimsel dönemlerine uygun olarak hazırlanan, psikolojik değişkenleri ölçme ve değerlendirmeyi amaçlayan materyallerdir. Psikolojik testler; objektif testler ve projektif testler olmak üzere iki çeşittir. Objektif testler, her uygulamacı tarafından benzer şekilde yapılan ve değerlendirilen testlerdir. Projektif testler ise psikanalitik kuramın önerilerine göre hazırlanmış testlerdir. Mürekkep lekesi gibi belirsiz uyaranlar da bu testlerde yer alır. Projektif testler arasında en bilinenleri Rorschach Mürekkep Lekesi Testi (Rorschach Inkblot Test) ve Tematik Algı Testi'dir.¹³

Bu teste ek olarak, Tematik Algı Testi (TAT) de sanatın klinik psikolojide görülen bir yanı olarak ele alınabilir. Çocuklar için uygulanan TAT testine de Çocuklar için Algı Testi (Children's

¹² Demir, V., & Yıldırım, B. (2017). "Sanatla Terapi Programının Üniversite Sınavına Hazırlanan Öğrencilerin Depresyon, Anksiyete ve Stres Belirti Düzeylerine Etkililiği". *Ege Eğitim Dergisi*, 18(1), 311-344. <https://doi.org/10.12984/eggefd.280267> Erişim: [27.11.2024]

¹³Yılmaz, T. (2017). "Klinik Psikolojide Sanat ve Sanat Uygulamaları". *Tykhē Sanat Ve Tasarım Dergisi*, 2(2), 32-43. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tykhe/issue/55444/759915#article_cite

Apperception Test) denilmektedir. Bu testteki kartlarda daha çok çocuklara yönelik çizimler yer alır.

Projektif çizimler de bir değerlendirme aracı olarak klinik psikolojide kullanılmaktadır. Bu testlerde herhangi bir kart yoktur. Bunun yerine testi alan kişiye kâğıt ve kalem verilir ve bazı nesnelere, olayları vb. çizmesi istenir. Çizimler estetik kaygıdan uzak olarak değerlendirilir. Değerlendirme esnasında daha çok çizimin sayfanın neresine yapıldığı, ne kadar büyük veya küçük olduğu, yönergedeki çizimlerin yapıp yapılmadığı gibi bazı noktalara dikkat edilir.

Bu güne kadar pek çok kişi sanat hakkında tanımlamalar yapmıştır. Bu isimlerden biri de Sigmund Freud'tur. Freud dil sürçmeleri, kelime seçimleri, çocukluk anıları, rüyalar, sanat eserleri gibi şeylere bakarak onlarda gizlenmiş, yeterince açık olmayan anlamlar olduğunu

Görsel 3. Tematik Algı Testi'nden örnek bir kart.

Görsel 2. Rorschach Mürekkep Lekesi Testi'nden örnek bir kart.

Görsel 4. Çocuklar için Algı Testi'nden örnek bir kart.

düşünmüş ve bu anlamları ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Freud'a göre sanat bir rüyaya benzer ve böylece kendisini rüya araştırmasından yapıt çözümlemesine, oradan da yapıtın incelenmesine götüren bir yol izler. Freud'a göre bir sanatçı aslında onun ilk istemi olan içgüdüsel doyumun terk edilmesini kabul edemediği için gerçeklikten uzaklaşan, erotik ve

tutkulu isteklerinin düşlem yaşamında özgür kalmasına izin veren bir insandır.¹⁴ Bütün bunların altında yatan şey ise “yüceltmedir”. Yüceltme bir nevi istenmeyen dürtüler için çıkış yoludur. “Nietzsche ye göre, Apolloncu¹⁵ kültürün Olimpian dinleri¹⁶, ıstırabın sanat içerisinde yüceltilmesi ile acıyı katlanılabilir kılmıştır.”¹⁷ Böylelikle sanat eserleri acılarla baş etmek için bir çıkış yolu olmuş ve bu sebeple acıların beslediği sanat eserleri ortaya çıkmıştır. Acının sanatçıyı ve eserini beslediği inancı daha eski düşünörlere uzanır. Platon ve Sokrates zamanında, sanatçıların tanrı ile genius denen cinler aracılığıyla bağlantıda olduklarına inanılır. Bunlar, divine madness (kutsal delilik) kavramının temelini oluştururlar.

Acıyla baş etmek için sanatı kullanan kişiler denilince aklımıza gelen isimlerden biri de Vincent Van Gogh’ tur. Van Gogh, yirmi yedi yaşına kadar din görevlisi olarak çalışmıştır. Din onun için her zaman ahlâka, aradığı dürüst dünyaya ve düzene kaçıştır. Epilepsi hastası olan Van Gogh, aynı zamanda sürekli ciddi endişelerle boğuşur; sık sık krizlere girer. Van Gogh, mektuplarından birinde çektiği acıların panzehrinin, sanata kaçış olduğundan da bahseder. Van Gogh gibi Edvard Munch,¹⁸ Francisco Goya,¹⁹ Frida Kahlo, Francis Bacon da yine acıdan beslenen sanat eserleri yapmış ressamlardır.

Acısı ile sanatı harmanlayan isimlerden bir diğeri ise beden sanatçısı Marina Abramoviç’tir.²⁰ Performanslarıyla fiziksel ve zihinsel sınırlarını zorlayan Abramoviç Rhythm 0 isimli performansında 72 farklı objeyi bir masa üzerinde yerleştirdi ve izleyicilere bu objeleri kullanarak kendisine her türlü işlem yapma izni verdi. Objeler arasında zarif nesnelere (çiçek, tüy, parfüm) ile zararlı nesnelere (makas vs.) yer alıyordu. Performans altı saat sürdü ve izleyiciler başta hafif davranırken zamanla daha şiddetli davranışlar sergilediler. Abramoviç, problemleri çocukluk yılları, annesiyle sorunlu ilişkisi ve daha birçok duygusu ile seyirci önünde yüzleşir.

Tekrar Freud’a dönecek olursak Freud’un sanatla yakın bir ilişki kurmuş olmasına karşın sadece iki makalesi direkt olarak görsel sanatlarla ilgilidir. Bu iki araştırma, 1910 tarihli *Leonardo da Vinci ve Bir Çocukluk Anısı* ile 1914 tarihli –1927’de ek yapılan- *Michelangelo’nun Musa’sıdır*. Freud’un *Leonardo da Vinci ve Bir Çocukluk Anısı*’nda, Leonardo’nun yırtıcı bir kuşun beşiğinde kendisini ziyaret ettiğine ilişkin anı ya da düşlem önemli bir rol oynar. Bir kartal kuyruğuyla sürekli olarak dudaklarına vurmaktadır. Freud’a göre bu anının gerçek olma ihtimali yoktur çünkü henüz beşikte yatan süt çağındaki bir çocuk bunu yaşasa yahut rüya

¹⁴ Freud Sigmund, *Metapsikoloji*, Payel Yay., s. 39.

¹⁵ Nietzsche’ye göre Apollonculuk, form ya da biçimdeki ahenge yüksek değer biçen üslubu tanımlar.

Şeref, C. (2019). “Nietzsche: Apolloncu Dionysos ile Karşılaşınca.” *Birey Ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 271-292. <https://doi.org/10.20493/birtop.596385> Erişim: [27.11.2024].

¹⁶ *Olimpian*, Yunan mitolojisinde dünyayı yöneten tanrılar grubudur. “Tanrıların Kralı” sıfatıyla Zeus, Olimposluların lideridir. Kraliçe sıfatı ise Zeus’un eşi Hera’ya aittir.

¹⁷ Kaptan, C. (2013). “Acı ve Sanat”. *Sanat Ve Tasarım Dergisi*, 1(12), 59-81. <https://doi.org/10.18603/std.60590> Erişim: [27.11.2024].

¹⁸ <https://www.wikiart.org/en/edvard-munch/the-scream-1893> Erişim: [27.11.2024].

¹⁹ 1792’de geçirdiği ateşli bir hastalık sebebiyle sağır kalmış olan Goya da keder ve sıkıntılardan beslenen bir sanatçı idi. Eserlerinde karanlık renkler ve karamsar hava oldukça sık kullanılmıştır. <https://www.wikiart.org/en/francisco-goya/saturn-devouring-his-son-1823-1> Erişim: [27.11.2024].

²⁰ https://youtu.be/M4so_Z9a_u0 Erişim: [27.11.2024].

olarak görmüş olsa da ileriki yaşlarında bunu hatırlaması mümkün değildir. Freud araştırmalarında, sanatçının çocukluğunun sanat yapıtını etkilediği görüşündedir.

Örneğin, Leonardo'nun ünlü yapıtı *Meryem, Çocuk İsa ve Azize Anna*'da sanatçının çocukluğuna ait bir anının canlandığını öne sürer. Leonardo iki anne tarafından büyütülmüş bir çocukluk geçirmiştir. *Meryem, Çocuk İsa ve Azize Anna* yapıtındaki imgeler, önce annesi sonra da üvey annesi tarafından büyütülen Leonardo da Vinci'nin iki annesini yansıtan iki kadın görüntüsünün bir araya getirilişi olarak yorumlanır.²¹ Freud'a göre annesinin kucağına oturmuş Meryem, Freud'un annesini, Azize Anna da Leonardo'nun üvey annesini temsil etmektedir, bebek İsa ise Leonardo'nun ta kendisidir. Eserde Meryem ve Anna tek bir pozisyondan sanki yek bir vücuttan çıkıyorlarmışçasına resmedilmiştir.

Sanat ve psikoloji konusu altında değineceğimiz bir başka sanat alanı ise müziktir. Müzik kavramı, insanoğlunun varlığı ile birlikte ortaya çıktığı düşünülen, kadim bir olgudur. "Müzik kavramına ilişkin bazı tanımlamalara bakılacak olursa:

Görsel 5. Leonardo Da Vinci, *Meryem, Çocuk İsa ve Azize Anna*, 1510 (<https://www.wikiart.org/en/leonardo-da-vinci/the-virgin-and-child-with-st-anne-1510>)

Eflatun'a göre müzik tanrının dili, Weber'e göre ise insan ruhunun dilidir. Dede Efendi müzik kavramını insanlığın ahlakını arındıran kutsal bir ilim olarak tanımlamıştır."²² İmâm Gazzâlî baharda çiçeklerin açışından ve udun tellerinin sesinden etkilenmeyen insanın mizacını fasit yani bozuk saymıştır. Yine İmâm Gazzâlî, *Kimya-ı Saadet*'te: "Nasıl ki, demirin içinde ateş gizliyse, mûsikîde de ilahi aşk gizlidir" demiştir. Psikolojide müzik kullanımı oldukça eski zamanlara dayanmaktadır.

"Müziğin tıbbi bir terim olarak tanımlanması, Alvin'e göre Platon ve Aristoteles'e dayanmaktadır. Platon'un müzik ve şifa konusundaki görüşlerinin temelini modal sistem olarak bilinen ve Türk musikisinde makam olarak adlandırdığımız, müzik modları oluşturmaktadır. Platon, farklı müzik modlarının farklı etik ve duygusal iyileştirici değere sahip olduğunu ileri sürmektedir."²³ Kindi, Fârâbî ve İbn Sînâ gibi ünlü Müslüman filozofların makam ve müziğin insanlara etkileri üzerine eserler, kitap bölümleri yazdıkları bilinmektedir. Muallim-i Sâni olarak bilinen Fârâbî ise müzikteki makamlar ve insan psikolojisi arasındaki iletişim hakkında çalışma yapan filozoflardan biridir. *el-Mûsika'l-Kebir* kitabı Doğu'da ve Batı'da, Orta Çağ'da müzik felsefesi üzerine yazılmış en sistematik kitap olarak kabul edilmiştir. Kimi müziğin insanları güldürdüğünü, kimisinin ağlattığını, kimi müziğin ise uyutup uyandırdığını gözlemledikçe, gösterdiği özelliklere göre makamları sınıflandırma yoluna gitmiştir. Ona göre müziğin sevimli, hiddetli ve hayali olmak üzere üç çeşidi bulunmaktadır. Fârâbî'ye göre:

²¹ Aliçavuşoğlu, E. (2012). Psikanaliz, Freud ve Sanat. *Sanat Tarihi Yıllığı* (20), 1-16.

²² İmik, Ü., & Haşhaş, S. (2020). "Müzik Nedir ve Hayatımızın Neresindedir", *İnönü Üniversitesi Kültür Ve Sanat Dergisi*, 6(2), 196-202. <https://doi.org/10.22252/ijca.854961> Erişim: [27.11.2024]

²³ <https://www.researchgate.net/publication/366094508> Müzik ve maneviyat Kullerinden yeniden doğan Manevi müzik terapi uygulaması Erişim: [27.11.2024]

1. Rast makamı: İnsana neşe, huzur verir.
2. Rehâvî makamı: İnsana bekâ/ sonsuzluk fikri verir.
3. Kûçek makamı: İnsana hüzün ve elem verir.
4. Büzürg makamı: İnsana havf (korku) verir.
5. İsfahan makamı: İnsana hareket kabiliyeti ve güven hissi verir.
6. Nevâ makamı: İnsana lezzet ve ferahlık verir.
7. Uşşak makamı: İnsana gülme hissi verir.
8. Zirgüle makamı: İnsana uyku verir.
9. Sabâ makamı: İnsana şecaat (cesaret, kuvvet) verir.
10. Bûselik makamı: İnsana kuvvet verir.
11. Hüseyî makamı: İnsana sulh (sükûnet, rahatlık) verir.
12. Hicaz makamı: İnsana tevazu (alçak gönüllülük) verir.

Fârâbî makamların gün içerisinde etkili oldukları vakitleri²⁴ ise şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. Rehâvî makamı: Yalancı sabah vaktinde etkilidir.
2. Hüseyî makamı: Sabahleyin etkilidir.
3. Rast makamı: Güneş iki mızrak boyu yükselince etkilidir.
4. Bûselik makamı: Kuşlukta etkilidir.
5. Zirgüle makamı: Öğleye doğru etkilidir.
6. Uşşak makamı: Öğleyin etkilidir.
7. Hicaz makamı: İkinci vaktinde etkilidir.
8. Irak makamı: Akşamüstü etkilidir.
9. İsfahan makamı: Gün batarken etkilidir.
10. Nevâ makamı: Akşam vaktinde etkilidir.
11. Büzürg makamı: Yatsıdan sonra etkilidir.
12. Zirefkend makamı: Uyku zamanı etkilidir.

Tıp alanında ünlü olan İbn Sînâ kitaplarında müzikle tedaviyi çeşitli şekillerde incelemiştir. Ona göre tedavinin en etkili yollarından biri, hastanın akıl ve ruh sağlığını artırmak, içinde bulunduğu ortamı iyileştirmek ve ona en iyi müziği dinletmektir. İbn Sînâ müziği, seslerin ve ilgili ritimlerin incelenmesini konu edinen matematiksel bir ilim olarak tanımlamaktadır. Makamlar sistematik olarak literatürde ilk defa 13. Yüzyılda kendini göstermektedir. Safiyuddin Urmevî, makamları müzik sistemine katan isimdir. Urmevî makamların yani devirlerin insan psikolojisi üzerine etkilerini ve belli makamların belli zamanlarda daha etkili olduğuna dair fikirlere sahiptir. Urmevî'ye göre rehâvî makamına ağlamayı, zirefkend'e üzüntüyü, büzürg'e korkuyu, İsfahan'a cömertliği, Irak'a lezzeti, zengüle'ye uykuyu, nevâ'ya cesareti, bûselik'e kuvveti, hüseyî'ye anlaşmayı, hicaz'a alçakgönüllülüğü şiddetlendiren makamlar adını vermiştir.

Urmevî makamların zamanlara göre tesirlerini sırasıyla şu şekilde açıklamaktadır:

- 1.Şafaktan önce: Rehâvî makamı
- 2.Gerçek şafak attıktan sonra: Hüseyî makamı
- 3.Kuşluk vaktinde: Rast makamı
4. Kuşluktan sonra: Bûselik makamı

²⁴ Vakitlere Göre Müzik İle Tedavi: <https://youtube.com/playlist?list=PLLLoey-OufCC7KtInU3u92o8ISGpg7Vu&si=TL9M-Jq0vpzmEZ3Y>

5. Kuşlukla öğlen vakti arasında: Hicaz makamı
6. İkinci vaktinde: Irak makamı
7. Gün batışında: İsfahan makamı
8. Gün batışından sonra: Nevâ makamı
9. Akşam namazından sonra: Büzürg makamı
10. Uyku zamanında: Zirefkend makamı

Aynı şekilde insanların ten rengine göre de belli makamların daha etkili olacağını bildirmişti. “15. yüzyılda, Batı’nın müzik terapiyi diğer tüm bilimlerle birlikte karanlık çağa gömdüğü dönemde, Evliya Çelebi’nin de bildirdiğine göre Edirne, İstanbul, Kayseri, Sivas, Şam gibi büyük şehirlerdeki hastanelerde insanlar müzikle terapi edilmektedir. Hastanelerde uygulanırken hastaların bu müziği akustiği iyi olan bir ortamda su sesi eşliğinde dinledikleri bilinmektedir. Genellikle akıl hastalarına ayrılmış olan hastane bölümlerinin ortasında bir havuz olduğu ve bu sayede havuzun etrafındaki avluda odaları bulunan hastalara su sesi dinletildiği bilinmektedir.”²⁵

Osmanlı hekimlerinden Şuûrî Hasan Efendi, müzik bilmeyen hekimin tanı ve tedavide

başarı sağlayamayacağını dile getirmektedir. Şuûrî’ye göre müziğin meclis adamlarına etkileri

Görsel 6. Edirne’de bulunan Sultan II.Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi

de birbirinden farklıdır:²⁶

1. Ulemâ meclisine: Rast makamı etkilidir.
 2. Ümerâ meclisine: İsfahan makamı etkilidir.
 3. Dervişler meclisine: Hicaz makamı etkilidir.
 4. Sofiler meclisine: Rehâvî makamı etkilidir.
- Makamların milliyetlerle olan ilişkisi:

1. Araplar: Hüseyinî makamı
2. Acemler: Irak makamı

²⁵https://www.researchgate.net/publication/366094508_Muzik_ve_maneviyat_Kullerinden_yeniden_dogan_Manevi_muzik_terapi_uygulaması Erişim: [27.11.2024]

²⁶ *Mesleklerle Göre Müzik İle Tedavi*: <https://youtube.com/playlist?list=PLLoey-OufCBhgcoOViCaSVTafMpACz8&si=K-mm3kiYMMGS3XK5> Erişim: [27.11.2024]

3. Türkler: Uşşak makamı
4. Rum ve Frenkler: Bûselik makamı²⁷

Türk tarihi boyunca kullanılmış olan Türk müziği makamlarının sayısı yaklaşık 600 kadardır. Türk müziği makamları zaman içerisinde gezegenlere, günlere, günün saatlerine, hastalıklara ve kişiliklere göre sınıflandırılmıştır. Hızır Bin Abdullah'a göre "Her bir burca bir makamın uygun görülerek ona bağlanması, ondan sayılması, makam ve burçların tabiatındandır. Müzik ile tedavi ve terapi de bir zamanlar çok fazla derecede önem gördüğü halde günümüzde geçmişte sahip olduğu geniş faaliyet alanına nazaran sınırlı bir alanda kalmıştır.

Sanat sadece insanlara özgü değildir ve yaratılmış her şeyde mevcuttur. Hayvanlar âleminde de yaratıcı davranışlar ve ifade biçimleri gözlemlenebilir ve insanoğlu onların sanatlarından psikolojik çıkarımlarda bulunabilir. Örneğin, bowerbird²⁸ (çardak kuşu), dişileri etkilemek için karmaşık ve estetik açıdan düzenlenmiş çardaklar inşa eder. İnsanlar da benzer şekilde estetik düzenlemelerle ve yaratıcı eserlerle kendilerini ifade edebilmekte ve sosyal bağlar kurmaktadır. Balinaların çıkardığı melodik seslerin ise grup bağlarını güçlendirme, stres ve kaygıyı azaltma gibi psikolojik işlevleri olduğu düşünülmektedir. Baktığımız zaman arıların bal yaparken inşa ettiği bal petekleri pek çok açıdan bir sanat eseri olarak görülür. Altıgen yapıda olan bal petekleri bir yeri boşluksuz ve üst üste gelmeden doldurabilir ve bu özellik, arıların petek yaparken maksimum bal depolama kapasitesine minimum balmumu harcaması anlamına gelir. Arıların oluşturduğu petekler yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda estetik açıdan da büyüleyicidir.

İnsan psikolojisi, yaşamda düzen ve denge arayışına doğaldan yatkındır. Bu nedenle, arıların altıgen petekleri bize kaotik durumlarda bile düzen kurmanın mümkün olduğunu hatırlatır. Yine arıların petek yaparken hep beraber uyumlu bir şekilde çalışması gerekir, insanoğlu da bu uyumlu çalışmaya bakarak toplumun bir parçası olduğunda bazı işlerde daha kolay yol alabileceğini öğrenir. Arıların yaptığı petekler, insan psikolojisine düzen, iş birliği, sabır, verimlilik gibi önemli şeyler öğretir. Nitekim kutsal metinlerde de arı ve bal mucizevi şekilde geçmektedir.²⁹ Örümceklerin muntazam bir şekilde örülmüş ağları ise biyolojik işlevinin yanında inanılmaz bir mühendislik örneği ve estetik bir yapı olarak kabul edilir. Her ağ, örümceğin türüne bağlı olarak farklı bir desen ve yapıdadır. Ağların görsel düzeni, insan zihninde olan düzen ve karmaşıklık arasındaki dengenin bir yansıması olarak kabul edilebilir. Örümcekler, ağlarını sabırla örer ve gerektiğinde tekrar baştan inşa eder. Bu süreç, büyük bir azim ve kararlılık göstererek insanlara ışık tutar. Ağ örme süreci, sabır ve zorluklarla başa çıkma konusunda insanlara ilham verir. Hayatın karmaşasında yeniden başlama ve çözüm üretme fikrini sembolize eder. Son olarak kunduzların yaptığı setlerden örnek vermek istiyorum. Kunduzlar set yaparak çevrelerini kontrol altına alır ve güvenli bir yaşam alanı oluşturur.³⁰ Psikolojik olarak bu, insanın kendi yaşam koşullarını iyileştirme çabalarına benzetilebilir. İnsanlar da evler inşa eder, şehirler kurar ve kendi ihtiyaçlarına uygun bir şekilde çevrelerini düzenleme isteğine sahiptirler. Bu şekilde insan psikolojik manada güven ihtiyaçlarını karşılama çabasıdır.

²⁷ Kandemir, Ruhi. "Türk Musikisinde Kullanılan Makamların Tesirleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29, sy. 1-4 (Eylül 1987): 361-76. Erişim: [27.11.2024]

²⁸ Satin Bowerbird - Avian Architect and Collector: <https://youtu.be/wt3WVYUQSFE> Erişim: [12.12.2024]

²⁹ *Nahl Suresi* (16:68-69)- *Çıkış* 3:8- *Mezmurlar* 19:10- *Matta* 3:4

³⁰ How Do Beavers Build a Dam: https://youtu.be/EgW9_2q1IoA Erişim: [12.12.2024]

Yaratılmış birçok şey görebilene nice sanatlı anlatımlar ifade eder. Ve her biri bizi psikolojik olarak olumlu veya olumsuz etkileyecek güce sahiptir. Kişi, sanatı gördüğü yerde daha şevkle ve daha mutlu sabahlara uyanır, bu ferahlık ile birlikte adeta derdi tasası uçar gider. Amacı aynı olmasına rağmen kişinin kendini psikolojik olarak rahat ve huzurlu hissettiği, estetik olarak haz aldığı mekânlarda yaptığı ibadetler de şüphesiz insana ayrı bir lezzet veriyor. Allah Teâlâ bizi Kur'an'da yarattığı güzelliklerle kendisine yönelmeye teşvik eder. Saffat Suresi'nde "Biz gökyüzünü yıldızlarla süsledik"³¹ buyuran Rabbimiz birçok ayette³² yarattığı güzellikleri hatırlatarak inananların maneviyatını güçlendirmektedir. Bu nedenle, ibadet edilen yerlerin güzel olması bu anlayışla uyumludur. Psikoloji ve sanat arasındaki bağ, insanın derinliklerini anlamak için büyük bir potansiyele sahiptir. Bu iki disiplin, bireyin iç dünyasını, duygularını ve düşüncelerini ifade etme biçimlerini incelemekte kesişir. Psikoloji, insan davranışını ve zihinsel süreçleri anlamaya odaklanırken, sanat bu deneyimlerin yaratıcı bir dışa vurumu olarak öne çıkar.

Kaynakça

- Akdoğan, B. (2001). Sanat, Sanatçı, Sanat Eseri ve Ahlak
- Aliçavuşoğlu, E. (2012). Psikanaliz, Freud ve Sanat. Sanat Tarihi Yıllığı(20), 1-16.
- Ayaydın, A. (2020). Psikoloji ve Sanat Etkileşimi Üzerine. Bilim Eğitim Sanat Ve Teknoloji Dergisi, 4(1), 8-12.
- Batur Çay, M. (2021). ODILON REDON RESİMLERİNDEKİ SEMBOLLER. İnönü Üniversitesi Kültür Ve Sanat Dergisi, 7(1), 88-100. <https://doi.org/10.22252/ijca.884209>
- Bolat, H. (2023). Manevi Danışmanlık Bağlamında Türk Müziği Makamlarının Terapötik Etkileri. Türk Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Dergisi(8), 51-73. <https://doi.org/10.56432/tmdrd.1357533>
- Burçlara Göre Müzikle Tedavi: https://youtube.com/playlist?list=PLLLoey-OufCDM9RhTXSS7Ve0ThZsXk0iR&si=d_5YzqYNjBCfKewE
- Çelikbaş, E. Ö. (2019). DIŞAVURUMCU SANAT TERAPİSİ. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 20-37.
- Demir, V. (2017). Dışavurumcu sanat terapisinin psikolojik belirtiler ile bilişsel işlevlere etkisi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 575-598.
- Demir, V., & Yıldırım, B. (2017). Sanatla Terapi Programının Üniversite Sınavına Hazırlanan Öğrencilerin Depresyon, Anksiyete ve Stres Belirti Düzeylerine Etkililiği. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(1), 311-344. <https://doi.org/10.12984/eggefd.280267>
- Doğan, R.(2020), Müzik ve maneviyat; Küllerinden yeniden doğan Manevi müzik terapi Uygulaması, Din Psikolojisi Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler (273- 297) https://www.researchgate.net/publication/366094508_Muzik_ve_maneviyat_Kullerinden_yeniden_dogan_Manevi_muzik_terapi_uygulaması
- Filiz, Ş. (2016). Sanat Terapisinin Felsefi Boyutları. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 6(1), 169-183.
- Freud Sigmund, METAPSIKOLOJİ, Payel Yay., s.39
- Gençel, Ö. (2006). MÜZİKLE TEDAVİ. *Kastamonu Education Journal*, 14(2), 697-706.
- Gürsu, O. (2015). SANAT VE PSİKOLOJİ ETKİLEŞİMİ: GELENEKSEL TÜRK-İSLAM SANATLARI MERKEZLİ BİR OKUMA DENEMESİ. *Journal of International Social Research*, 8(38).
- Hastalıklara Göre Müzik ile Tedavi: <https://youtube.com/playlist?list=PLLLoey-OufCA74EoMfleL5mFNEEEkqAld&si=JQQITGlcereudZYK>
- Kandemir, Ruhi. "Türk Musikisinde Kullanılan Makamların Tesirleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29, sy. 1-4 (Eylül 1987): 361-76.
- Kaptan, C. (2013). Acı ve Sanat. *Sanat Ve Tasarım Dergisi*, 1(12), 59-81. <https://doi.org/10.18603/std.60590>
- Kavuran, T., & Dede, B. (2014). PLATON VE ARİSTOTELES'İN SANAT ETİĞİ, ESTETİK KAVRAMI VE YANSIMALARI. *Sanat Dergisi*(23), 47-64.

³¹ (Saffat, 37:6)

³² (2: 164.)- (6: 141.)- (16: 10-11.)- (67: 3.)- (16: 5-8.)

Köktan, Y. (2014). MİTOLOJİ DANS VE MÜZİK. TÜRK Uluslararası Dil Edebiyat Ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi, 1(3), 261-271. <https://doi.org/10.12992/TURUK123>

Mesleklere Göre Müzik İle Tedavi: <https://youtube.com/playlist?list=PLLoey-OufCBhgCooViCaSVTafMpACzg8&si=K-mm3kiYMMGS3XK5>

Ören, Ş. (2015). SANATIN DOĞUŞUNDA İLETİŞİMİLE ARALARINDAKİ VAROLUŞSAL BİRLİKTELİK VE SANAT EYLEMİNDE PSİKOLOJİK İLETİŞİMİN ÖNEMİ. *Atatürk İletişim Dergisi*, (8), 207-226.

Sağ, M. (2023). Sanat Terapisinin Psikolojik Boyutları ve Alımlamalar. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(62), 162-171. <https://doi.org/10.53568/yyusbed.1386522>

SENELER, L. (2004). Sigmund Freud. In *Yeni Symposium* (Vol. 42, No. 2, pp. 60-71).

Şeref, C. (2019). Nietzsche: Apolloncu Dionysos ile Karşılaşınca. *Birey Ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 271-292. <https://doi.org/10.20493/birtop.596385>

Vakitlere Göre Müzik İle Tedavi: <https://youtube.com/playlist?list=PLLoey-OufCC7KtInU3u92o8ISGpg7Vu&si=TL9M-Jq0vpzmEZ3Y>

Yıldırım, M. (2021). Müzikle Tedavi: Tarihi, Gelişimi, Bağımlılıklarda Uygulanışı Ve Türkiye'deki Müzik Terapi Uygulamaları. *Turkish Academic Research Review*, 6(2), 477-497. <https://doi.org/10.30622/tarr.935092>

Yılmaz, T. (2017). Klinik psikolojide sanat ve sanat uygulamaları. *Tykhé Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2(2), 32-43.

Görsel 1. Odilon Redon, Ağlayan Örümcek, 1881 (https://www.wikiart.org/en/odilon-redon/the-crying-spider-1881)	7
Görsel 2. Tematik Algı Testi'nden örnek bir kart.	9
Görsel 3. Rorschach Mürekkep Lekesi Testi'nden örnek bir kart.	9
Görsel 4. Çocuklar için Algı Testi'nden örnek bir kart.	9
Görsel 5. Leonardo Da Vinci, Meryem, Çocuk İsa ve Azize Anna, 1510 (https://www.wikiart.org/en/leonardo-da-vinci/the-virgin-and-child-with-st-anne-1510)	11
Görsel 6. Edirne'de bulunan Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi	13

Sanat Ahlakı

Sanat, insan içindir. İnsanların; düşüncelerini, duygularını estetik bir şekilde ifade etmesidir. Sanat insanın iç âlemini dışarıya yansıtması, bunu ahenk ve düzenle inşa etmesidir. İnsan içindeki sonsuzluk duygusunu sanat ile birlikte eserlerine yansıtır. Güzellikleri görülebilir ve duyulabilir hale getirmeye çalışır.

Arapça'da san' (sun') "yapmak, etmek", sana' "işinde mahir olmak", san'at ise "yapılan iş, meslek" anlamındadır.³³ En güzel sanatkâr, Allah'tır. (Ahsenü'l-Hâlıkîn) "Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir" buyrulur.³⁴ Sanatçı bütün bu düzenin, güzelliklerin, her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu bilir. İslam sanatında sanatkârlar, Allah'ı anlamak ve anlatmak için eserlerini oluştururlar. Mimari eserleriyle, hat, ebru, tezhip gibi örnekleriyle, dil ve edebiyatıyla tevhid inancını vurgularlar. İslam dini, sanatın kaynaklarından ve İslam sanatının ilk örnekleri Medine'de Peygamber Efendimiz'in (sav) rehberliğinde olmuştur.

Ahlak; iyi ve kötünün ayırt edilmesi, doğru ve yanlışın belirlenmesi, yapılması gereken ve yapılması beklenen davranışlar, değer yargılarıdır. Sanatta ahlak ise; iyiliğin, sevginin, doğrunun, vicdanın, merhametin estetik bir değerle, güzellikle buluşmasıdır. İnsan, gerçeğin peşinde olduğu gibi güzelliğin de peşinde olmuştur.

Bir sanat eserinin olaylara karşı gösterdiği tutum ve sanat eserinde var olan nesnelerin ahlaki bir bakış açısına sahip olabileceği ortadadır. Bu nedenle sanat ve sanatın içinde var olan eserler ahlaki açıdan çok şey anlatır. İyi veya kötüyü ayırt etmemizin farkına varmamızın bir yolu da budur. Bir sanat eseri ahlakî olarak iyi veya kötüyü temsil edebilir ve muhataplarını etkileyebilir.

Sanat eseriyle farklı mesajlar, doğru ya da yanlış içerik sunabilir. Sanat çelişkiyi de savunabilir. Ahlakî açıdan doğruyu ve yanlış aynı anda göstermeye çalışabilir. Gerçeği yansıtmak gibi gayesi olmayabilir. Sanatçının gösterdiği ahlakî tutum onun eserinde ortaya çıkar. Sanat eserleri kişiye bazı duyguları îmâ eder. O duygu üzerine tasarlanmıştır ve onu doğrudan veya dolaylı olarak sunar.

Ahlakın sanatla bağlantısı vardır. Her ikisi de gerçeği arar, duygular barındırır. İyilik ve güzellik arasında da bağ vardır. Ahlak iyiliğin, sanat da güzelliğin peşindedir. Somut olan şeylere ruh verir ve onda sonsuz ideal duygular barındırır. Ahlakta da sanatta da özgürlük ve yeni şeyler ortaya koyma söz konusudur. Sanatçı eserini nasıl oluşturacağına kendi karar verir, geçeceği kendi seçer. Herkesin aynı yollardan geçmesi beklenemez. Üslubunu, yapacağı işleri de kendi seçer. Bunu bir resimle, bir şiirle aktarabilir. Bu ahlak için de geçerlidir. Her ne kadar ahlak kuralları bulunsa da kişi ahlaklı davranışın aracını kendi seçer. Ahlaki davranışını adalet, vicdan, merhamet gibi duygularla farklı şekilde gösterebilir. Sanat ahlakı kendi başına hürdür.

³³ Turan Koç, "Sanat" madd., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 36.

³⁴ Müminûn Suresi, 14.

Ancak ikisi bir arada, iç içedirler. Ahlaki değer taşıyan bir sanat ayakta durur ve sanat İslam ahlakıyla değer kazanır.

İslam sanat anlayışında din ile sanat iç içedir. İslam sanatının gayesi O'nu anlamak ve O'na ulaşmaktır. Sanatkârlar, bu gayeyle birlikte eserlerine veya var olan güzelliklere Allah'ın Cemal sıfatının tecellisi olarak bakmaktadırlar. Sanat ile birlikte güzellik kavramı öne çıkmaktadır. Güzellik ve estetik kavramını görülebilir ve duyulabilir hale getirerek somutlaştırmaya çalışırlar. Kur'an-ı Kerim'de güzel anlamına gelen birçok kavram vardır. En güzel anlamına gelen "Ahsen", güzel ve hoş anlamında kullanılan "Tayyib", güzel anlamına gelen "Cemal ve Cemil" kelimeleri örnek verilebilir. Sanat kelimesi de birçok yerde kullanılmıştır. "Dağları görür, onların durduğunu sanırsın; oysa bulutlar gibi hareket ederler. Bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın *sanatıdır*. Şüphesiz ki O, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır"³⁵ buyurulmuştur.

İslam sanat ahlakının temel ilkesi Tevhid yani Allah'ın birliğinin vurgulanmasıdır. İslam mimarisine bakıldığında tevhidi vurgulayan eserleri görebiliriz. Örneğin camiler; İslam topluluğunun birlik ve beraberliğinin sağlandığı, Müslümanların bir araya gelerek tevhidi vurguladıkları mekanlardan biridir. Bunu hat sanatında da edebi bir eserde de görebiliriz. Büyük bir sanatla yarattığı âlemi seyrederek, âlemde yarattığı güzellikleri görerek âlemin yaratıcısı olan Allah'a ulaşmak... İslam düşünürlerinden İmam Gazzali'nin nizam delili, bunu ortaya koyar. Gaye ve nizam delili, âlemin ahenk ve güzellikle belli bir düzene göre yaratılması ve her şeyin bir nizama göre yaratıldığını anlayıp yaratıcıya ulaşma delilidir. Bu deliller sanatın yaratıcıya ulaştırma vasıtası olduğunun göstergesidir. Sanat ve estetik duygu insanın Allah'a olan inancını güçlendirir. İslam sanatı insanın fitratında var olan estetik duyguyu, güzeli görme isteğini ortaya çıkarır. İslam sanat ahlakında da bu güzelliği görme çabası vardır. Çünkü hadis-i şerifte buyurulduğu üzere "Allah güzeldir ve güzelliği sever."³⁶

³⁵ Neml suresi, 88.

³⁶ Müslim, İman, 147.

İktisat ve Sanat İlişkisi

-Tarihsel Dönüşüm-

İktisadi düşüncede, kuramsal modeller oluşturulurken, iktisadi düşünce okulları kendi varsayımlarına ve amaçlarına uygun olarak, insan için bazı tanımlamalar geliştirmeye çalışmıştır. Bu çaba insanı tanımlama amacı taşıyan bazı sıfatların inşa edilmesiyle birlikte ortaya çıkar. Neoklasik iktisadi düşüncede, akılcı ve insanın sadece kendi çıkarları peşinde koşan “homo-economicus” (ekonomik insan) varsayımı, insanın mutluluğunu metalaşan üretim ve tüketim olanaklarına bağlı kılmaktadır.

Bir başka tanımlama çabası “homo-faber” (araç yapma sıfatı), insanın çalışma eylemini yansıtır. Ancak insanı tanımlamaya çalışan bu sıfatların yüzü, maddi ve kalpsiz bir dünyaya dönerken varsayımları ise çoğunlukla kusursuz akılcılığa dayalı olarak sonsuz ihtiyaç kategorisi içinde bir değer arayışına bağlanmaktadır. İktisat felsefesi açısından ele alındığında, insan sadece üretici-tüketici sıfatlarıyla iktisat kuramlarının merkezinde yer almaktadır.

İnsanın üretim ve tüketim süreci maddi alanı dönüşüme uğrattırırken, sanat süreci ise daha farklı bir amacın (yolculuğun) yansımasıdır. Öncelikle bu eylemin ortaya çıkması, bir boş zamanla mümkün olabilmektedir. Üretim için gerekli zaman kıaldıkça, boş zaman imkânı artmaktadır. İktisat teorisinde çalışma zamanı-boş zaman ayrımı birbirinin ikamesi olması açısından önemlidir.

Sanat faaliyeti insan için maddi dünya karşısında değer/anlam arayışı açısından önemlidir. Tarihsel olarak sanat farklı biçimlerde ortaya çıksa da temel amacı insanın iç dünyasına yani özüne dönük olmasıdır. Sanatın en yalın biçimi ilk zamanlarda sohbet, maddi üretim amacı dışındaki diğer faaliyetler vb. biçiminde ortaya çıkmıştır. Üretim biçimi olarak aile ekonomisinin öne çıktığı bu dönemde, sanat aynı zamanda toplumsal bir iletişim aracı olma görevini de üstlenmiştir.

Modern dönem sanatın da metalaştığı ve iktisadi faaliyet alanı olarak ortaya çıktığı bir dönüşümü ortaya çıkaracaktır. Sanat, bu açıdan bir üretim/ticari faaliyet alanı olarak, toplumsal iletişim aracı olma özelliğini de bir ölçüde kaybedecektir. Sanatçı, bu faaliyetinde uzmanlaşarak iktisadi olarak bir üretim alanının aktörü olacaktır. Bu açıdan sanat geniş ölçüde bireyselleşen, tüketim amacına da hizmet eden, katma değeri olan, “homo-economicus” varsayımına uygun bir çaba halinde maddi dünyanın bir aracı olarak öne çıkacaktır.

Modern dönem açısından iktisat-sanat ilişkisi düşünüldüğünde, gelir-üretim kaygısının öne çıkmasıyla, maddi alanın baskısı altında, toplumun tüketici özelliğiyle biçimlenen bir dünyayı ifade etmektedir.

İslam Sanatına Kısa Bakış

Sanat insanın üretkenliğini kullanarak bir duygu ve düşünceyi olabilecek en güzel, estetik formda ortaya koyduğu anlatımlardır. Sanat birçok açıdan insanın hayatına dokunur. Dünya tarihine baktığımızda duygu düşünce inanç aktarmada kullanılan en etkili araçlardan biri şüphesiz ki, sanattır. Din insanların tüm hayatını düzenleyen ahlak ve etik yargısı oluşturan bir mefhum olması ile sanat anlayışına da etki ederek kendisine has İslam sanat anlayışı kavramını ortaya çıkarmıştır.

İnsanın tabiatından gelen fitri bir sanat duygusu vardır. Bu faaliyetlerin meşrulaştırılması Allah'ın Cemal sıfatı ile olmuştur. Sanat kavramının geniş bir yelpazesi vardır. Bir şeyin sanat olması için insan elinden çıkması ve estetik güzelliğinin olması gerekir. İslam sanat anlayışının özü, en büyük sanatkâr Yüce Allah'tır, anlayışı üzerinedir. İslam sanatı dünyadaki güzeli göstererek Yaratıcının kudretini hatırlamak, onu anlamayı sağlamak, dünya hayatını güzelleştirmek üzerine kurulmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de güzellik ve sanat kelimeleri ile ilgili birçok kavram ve ayet geçmektedir. Secde Suresi'nin yedinci ayetinde "O yarattığı her şeyi güzel yapmış..." buyrulur. Aynı şekilde İsrâ Suresi'nin elli üçüncü ayetinde "İnanan kullarıma söyle; en güzel şekilde konuşsunlar" ibaresi, kişinin konuşurken 'güzel' konuşması gerektiğine işaret eder. Müslüman toplumlarındaki iyilik ve güzellik anlayışının özünde Kur'an ve hadisler vardır. Kur'an özellikle güzel okunduğunda kalbe huzur verir. Âyetlerin anlam ve biçim bütünlüğü Allah'ın izzet ve azametini hissettirir. Allah kesinlikle bilgi nesnesi olamaz. O'nun yalnızca tezahürlerini görebiliriz. İslam bunu sanatla dışarıya vurmuştur. Kur'an'ın vurguladığı bu husus İslâm sanat anlayışının özünü oluşturur.

Müslümanlar, İslamiyet'in doğduğu yıllardan günümüze kadar fethedilen topraklardaki sanat anlayışından istifade ederek İslam sanat anlayışını ortaya koymuşlardır. Pagan putperestliğinden olumsuz etkilenmemek için İslam dininde heykeltraşlık gelişmemiştir. Mimari sanatı, hanlar, kervansaraylar, camilerde görülür. Hat, minyatür, ahşap işlemeciliği, ebru, tezhip sanatı başlıca İslam sanat eserlerinin verildiği dallardır.

Ülkemizde mimari eser denince akla ilk Osmanlı klasik döneminde yapılan özellikle Mimar Sinan'ın eserleri gelmektedir. Selimiye ve Süleymaniye gibi sadece camiler değil köprüler, kervansaraylar, türbeler bu açıdan önemlidir. Hat sanatı ise sadece Kur'an ve yazma eserlerde değil hemen hemen cami, anıtmezar gibi birçok yapıda karşımıza çıkmaktadır.

Görseller:

<https://tr.pinterest.com/pin/403987029064424583/> [Erişim Tarihi: 23.01.2025]

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/eski-cami-hat-yazilariyla-ziyaretcilerini-gecmise-yolculuga-cikariyor/2238442>
[Erişim Tarihi: 23.01.2025]

Kültür ve Sanatı Yeniden Keşfetmek

Sanat; insanın kendisini, çevresini, hayallerini, tecrübelerini ve nihayetinde içinde yaşadığı dünyayı algılayıp onu anlamlandırma ve ifade etme çabasıdır. Bu çaba, tarih boyunca birey ve toplumlar üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Söz konusu etki, bireyin duygusal ve zihinsel dünyasından toplumsal dönüşümlere kadar geniş bir yelpazede gözle görülür bir şekilde hissedilmektedir. Sanatı keşfedip onu kullanmasını bilen insan için sanat, vazgeçilmez, gözden çıkarılmaz, hafife alınmaz, hayati bir konumdur. Sanatı ve sanatın etki gücünü keşfedemeyenler içinse sanat; fazlalık, lüzumsuzluk, gereksizlik ve hafif meşreplik olarak telakki edilebilmektedir. Sanat, kendisine atfedilen değer ölçüsünde yankısını gösterir. Bu sebepten, sanatı önemseyip onun dilini öğrenmeye ve o dili kullanmaya çalışanlar derdini anlatabilmiş; sanatı önemsemeyip ona yüz vermeyenler ise kendi sıkıntıları, çaresizlikleri ve güçsüzlükleri içerisinde kalmaya mahkûm olmuşlardır.

Sanatın etki gücü, onun estetik duyuşsal ve düşünsel özelliklerinden kaynaklanır. Onun ilk ve en temel özelliği; bireyin duygusal dünyasına etki ederek bireyde “empati ve farkındalık” geliştirmesidir. Bir tabloyu seyretmek, bir şiir okumak, bir romanın sayfalarında kaybolmak, bir caminin mimarisine hayran kalmak, bir tiyatro oyununu seyretmek, bir sinema filminde kendine gelmek, bir türküde içlenmek... Tüm bunlar, kişinin kendiyle bağlantı kurmasına, ruhuyla hemhal olmasına ve olaylara farklı perspektiflerden bakabilmesine imkan tanır. Sanat, yavaş yavaş kana karışan tesirli bir ilaç gibi etkisini hemen belli etmese de bireylerin kendisi ve başkası hakkında daha derin bir anlayış geliştirmesine vesile olur. Empati duygusu gelişmemiş ve farkındalık geliştirmekten uzak olanların en büyük eksiği, sanattır. Bu iki hasletin serpilip büyüebilmesi için düzenli bir sanat alımına ihtiyaç vardır.

Sanatın ikinci özelliği ise toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerinde etkin bir rol oynamasıdır. Tarih boyunca sanatçılar, eserleri aracılığıyla toplumları derinden etkilemiş ve toplumların ruhî ve düşünsel anlamda değişimlerini, dönüşümlerini sağlamıştır. Sanat, suya atılan bir taş misali dalga dalga genişler ve toplumlarla etkileşime geçerek onları hafif titreşimler halinde sarsar. Burada sadece maddi anlamda bir sarsıntıdan değil manevi, psikolojik, ruhsal ve karakter değişimine varacak kadar derin bir etkileşimden bahsetmek gerekir. Toplumların bu türden derin değişiminde başat bir rolü olduğu keşfedilen sanat, güçlülerin, kurnazların ve nihayetinde kötücüllerin elinde tehlikeli bir silaha dönüşmüş görünümündedir. Bu silahın günümüzde edebiyat, sinema, müzik başta olmak üzere tüm popüler kültür ürünlerinde kullanıldığına şahitlik ediyoruz. Demek ki, sanatın etki gücü diğer bir çok unsurdan daha fazla olabilmektedir.

Günümüzün en önemli popüler kültür yönetme ve yönlendirme merkezlerinden biri olan sinema, bu kötücül gücün ete kemiğe bürünmüş hali olan Siyonizm’in etkisi altındadır. Amerikan film endüstrisi Hollywood’un kuruluşunda ve gelişiminde Siyonist yapımcı ve yönetmenlerin büyük bir rol oynadığı bilinmektedir. Siyonist yönetmenler, hem eğlence hem toplumsal farkındalık yaratma amacıyla sinemayı etkili bir araç olarak kullanmışlardır. Özellikle “Holokost Endüstrisi” kapsamında her türden acı, kan, gözyaşı film yapılarak geniş kitlelere izlettirilmiştir. “Schindler’in Listesi, Piyanist, Hayat Güzeldir” filmleri hem estetik bakış açısı, bütçe, oyunculuk hem de geniş kitleler tarafından alımlanmalarından dolayı bu konuda başı

çekmektedir. Sanatın nasıl kullanılması gerektiğini iyi kavrayan Yahudiler, kendi acılarını tüm dünyaya bu şekilde kabul ettirip bireysel ve toplumsal anlamda insanların bilinçaltını etkilemeyi başarmışlardır. Tüm dünyanın Yahudilere sanki karşı olduğu, bu konuda soykırıma maruz kaldıkları, etkili oldukları konularda masumiyet imajı, sanat yardımıyla sinema perdesinden aksettirilmiştir. Böylece nice insanın düşünce ve duyguları, ilgili sanata sahip kişilerde bir araç olarak kullanılmıştır diyebiliriz.

Aynayı kendimize tuttuğumuzda neler görmekteyiz? Müslüman toplumlar, tarih boyunca sanatın etki gücünü güçlü bir şekilde kullanmış olsa da modern dünyada bu potansiyelin tam anlamıyla değerlendirildiği söylenemez. Özellikle mimari, hat, tezhip, edebiyat ve müzik alanlarında geleneksel tecrübelerimiz bir hayli gelişmiş olsa da günümüz dünyasında çorak bir iklimle karşı karşıyayız. Tarihin tozlu sayfalarına dönüp baktığımızda bizi kendine hayran bırakan örnekleri görmemize rağmen günümüz sanatı için aynı heyecanı gösteremediğimizi fark ederiz. Günümüz Müslüman toplumlarının bir kısmında sanata karşı mesafeli bir tutum sergilendiğini, sanata ayrılan kaynak ve desteğin sınırlı tutulduğunu, Müslüman sanatçıların da lüzumsuz işlerle meşgul kişiler olarak görülüp küçümsendiğini biliyoruz. Sanata ayrılan zaman, mekân, bütçe, istek, eğitim konusunda gerilerde kaldığımızın farkındayız.

Bütün bu olumsuz tabloya rağmen günümüzde dijital çağın sağladığı imkanlar ve sanatın evrensel dili, Müslüman toplumların sanatın bu etki gücünü yeniden keşfetmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır. Sanat, hem kültürel kimliğin korunmasında hem bu çağın insanına yeni şeyler söyleme konusunda bizim için vazgeçilmez bir araç olmaya adaydır. Bu konuda Müslüman toplumlarda sanat eğitiminin teşvik edilmesi, çocuklarımızın sanata ilgi duymasının sağlanması en öncelikli yol haritası olarak kabul edilmelidir. İkinci adım olarak ekonomik kaynakların kültüre, sanata, edebiyata yönlendirilmesi için karar alıcıların yöreklendirilmesi ve teşvik edilmesi elzemdir. Son olarak, İslam dünyasının zengin sanat mirasıyla yeniden bağ kurulmalı, bu zengin miras modern teknikler ve medya aracılığıyla tüm dünyaya anlatılmalıdır ki, bizler de bu sanat şaheserlerini yeniden keşfedebilelim.

Ahmet ÇAPKU

Mimari ve Sanat Üzerine

Hemen hiçbirimiz sanata bîgane kalamayız. Gözlerimize hitap eden (telezzü'l-a'yün), kulaklarımıza hoş gelen ve gönlümüze yerleşen nice güzel manzaralar ve sesler ile muhatap oluruz şu hayatta. Güzellik denilen ve insanda bir 'oluş' süreci başlatan durumlar ile karşılaştığımızda hafızamız o hâli kaydeder ve unutmak istemez. Sanat eseri kendinde bir câzibe ile insanı kendine meftûn eder, merak uyandırır ve devamında hayranlık oluşturur. Gadamer'in deyimiyle sanat eseri insanda 'var olma artışı' sağlar.³⁷

Yıldızlı ve mehtaplı gökyüzü, baharda çiçeklenen ve yeşillenen çevre, dağlara ve ağaçlara yağan lapa lapa kar musikisi, kulağa hoş gelen kuşların şarkıları gibi tabiatta yer alan unsurlar karşısında hangimizin içinde bir sevinç, sürûr, neşe kıpırtısı oluşmaz ki... Sessiz, derinden, kendiliğinden ve sanki içimizden bir şeylerin akıp giden o güzelliklerle birlikte var olduğunu derûnî dünyamızda hissederiz. Henüz belki üzerine inceleme, araştırma ve onu tanımlama imkanı bile olmadan birden âşinalık kesbettiğimiz güzellikler, acaba daha önce gördüğümüz, duyduğumuz ve bildiğimiz bir hâl miydi ? Bu sorunun cevabı üzerine sadece yorumlar yapılabilir. Çünkü sanat, bir ölçüde kişiseldir (sübjektif). "Cânıma bir merhaba sundu ezelde çeşm-i Yâr / Şöyle mest oldum ki, gayrın merhabasın bilmedim" diyen Ahmet Paşa ile "Senin mecnûnunum, bir Sensin ancak taptığım Leyla / Ezelden sunduğun şehlâ nigâhın mestiyim hâlâ" diyen Mehmet Akif, Güzel'e ve O'ndan gelen güzelliğe meftuniyetin ezelden kaynaklı olduğuna işaret eder. Aliya'ya göre her sanat eseri, ona ait olmadığımız, içinden neş'et etmediğimiz, içine 'atıldığımız' bir dünya hakkında bir haber, bir intiba mahiyetindedir. Sanat, 'vatan hasreti' veya 'hatırlama'dır."³⁸

Kur'an'da 'güzel' diye ifade ettiğimiz konuya dair ne çok kavram vardır. "Gökleri ve yeryüzünü sanatkârane şekilde yaratan Allah'tır"³⁹ (bedî'); "Biz gökleri lambalarla süsledik!"⁴⁰ (zeyyene/tezyîn); "Yeryüzünü kupkuru görürsün lakin yağmur yağdırdığımızda o harekete

³⁷ Yılmaz Can, Recep Gün, *İslam Sanatına Giriş*, İstanbul 2009, DEM Yay., sf. 6.

³⁸ Aliya İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, çev. Salih Şaban, İstanbul, Nehir Yay., 1993, sf. 107.

³⁹ Bakara Suresi, 117.

⁴⁰ Mülk Suresi, 5.

geçer, kabarr ve çeşitli çiftler halinde güzelim bitkiler bitiririz"⁴¹ (behîc); "Akşamleyin (otlaktan) getirirken ve sabahleyin salarken onlarda (hayvanlarda) sizler için bir güzellik vardır"⁴² (cemâl); "İyiliğin karşılığı ancak iyilik değil midir?"⁴³ (ihsân/hüsn). Bir hadiste "Allah her işte güzelliği (ihsân) farz kılmıştır" buyrulur.⁴⁴ Ayetlere ve hadislerle bakılınca sanatın dinî bir temelinin olduğu aşikardır. Çünkü sanatın temel kavramı olan 'güzellik'in kaynağı "Cemâl" sıfatına sahip olan Allah olarak kabul edilir. Bu açıdan O, güzel isimleriyle (esmâ-i hüsnâ) âleme tecelli eder ve her güzel olan O'ndan gelir.

İnsanın büyüğü dünyası, çocukluğudur. İlk defa görülen gökyüzü ve gökkuşağı, çiçekler, ılgıt ılgıt esen rüzgarlar ve onunla salınan yapraklar, kulağa hoş gelen nağmeli sesler hafızamızda müstesna bir yer tutar. İçinde yaşadığımız tabiat mucizelerle doludur ancak biz bunu kanıksarız ve onun eski büyüğü kaybolur. İnsan, etrafına başı aşağıya eğik vaziyette bakarsa dünya tekrar büyüğü haliyle ona görünür olur. Sanat, o büyüğü dünyanın insan eliyle yeniden vücut bulması halidir. Çünkü gerçek sanatçı, maddi boyutu aşar ve iç dünyasında var olan/var edilen büyüğü dünyaya yelken açan kişidir. İlk aşamada insan eliyle vücut bulan çalışma zanaattır ancak bunun içine kişinin iç dünyasının güzelliği aksettğinde o eser artık sanat halini alır.

...

Sanat eserleri öncelikle tabiatta olanı taklit olarak kendini gösterir. İlerleyen aşamada tabiattan öykünme olsa bile onu aşan durumlar ortaya çıkar. Maddi olandan mânâ boyutuna yükselen sanat, görülür ve duyulur olandan gönül dünyasındaki güzele ulaşmak ister. Bu açıdan tabiatta var olan çiçekler, mimaride, elbisede, kitap sayfalarında ve ciltlerde, ahşap unsurlarda kendini gösterirken ileri boyutta insan isimlerinde, şiirde ve müzikte belirir.⁴⁵ İnsanî güzellik, duygu ve düşüncede, inanç ve ahlak boyutunda ortaya çıkar. Onun için fikrî mimarideki büyüğü güzellik, pratik hayatta 'güzel ahlak' (hüsn-i ahlak) olarak şekillenir. Çünkü insan, maddesi yanında manası da olan bir varlıktır ve güzelliği bütün boyutlarıyla yaşamak ister.

İnsan elinden çıkan sanat ürünleri içinde mimari, hemen birçok sanatı bünyesinde barındırır. Mimari, boşluğu şekillendirme sanatı olarak bilinir. Ev, mabet, ilim yuvası gibi mekanlar sanatın en ihtişamlı olarak tebellür ettiği unsurlardır. Ev insanın maddi yönünün, mabet kişinin inanç yönünün, mektep ise akli yönünün bir ihtiyacı olarak yapılır. Hayatın hemen her veçhesinde mimari şekillerle karşılaşırız. Bunlar içinde en coşkulu yapı, mabetlerdir. Çünkü fizikle metafizik yapının bünyesinde barındığı mabetler beden yönüyle bu dünyaya ruh yönüyle mânâ âlemine ait insan yapısının bir bütün olarak keşiştiği unsurdur. Onun için hemen bütün toplumlarda dini yapılar, muhtelif sanat biçimlerini kendisinde toplarlar.

Sanatı, felsefenin yani rasyonel düşüncenin kız kardeşi olarak görenler olmuştur. Her ne kadar kişisel bir tavrı sergileyen yönü itibarıyla sanat sübjektif (enfüsî) karakterde olsa da gerçekte kendini görünür kıldığı mimari yapılar rasyonel akıl ölçüsünce, objektif (afâkî) kuramlarla iş görür. Onun için bir Süleymaniye Camii veya Selimiye Camii örneğinden hareketle

⁴¹ Hâc Suresi, 5.

⁴² Nahl Suresi, 6.

⁴³ Rahman Suresi, 60.

⁴⁴ *Sahîh-i Müslim*, "Kitâbu's-sayd ve'z-zebâih", H. No: 1955.

⁴⁵ Bkz. ed. Ahmet Çapku, *Çiçeklerin Öyküsü*, Konya 2024, Çizgi Yay.

dini neş'e ve coşku bu mabetlerin hemen her yanında temâşâ edilse bile onlarda asırlar boyu gelen akîf birikimin neticesi olarak matematik, fizik, mühendislik bilimi en saf haliyle yer alır. Aliya'nın tesbitiyle; "İlimle sanat arasındaki münasebet, nicelikle nitelik arasındaki gibidir. (...) tabiatla ilgili ilim mümkündür. Nitelik hakkında ise hiçbir ilim ve hiçbir görüş mümkün değildir." (...) "İnsanoğlunun kaderi, yalnızlığı, faniliği ve ölümü meseleleri, varoluşun mana veya manasızlığı meselesi ve bu müşküllerden çıkış yolu bütün bunlar hiçbir zaman ilmin tetkik mevzuu olamaz; sanat ise, bu mevzulardan, istese de kaçamaz. Çünkü şiir 'insan hakkında bilgi'dir, ilmin tabiat hakkında bilgi olduğu gibi."⁴⁶ Bu açıdan sanatkârane yapılan mimari biçimler kendinde hem akli hem iç dünyanın farklı boyutlara açılımını yansıtır ki, gerçekte bu durum 'insan'ın ne ve nasıl bir varlık olduğunun da göstergesi sayılabilir.

Ev, insanın yuvasıdır. Kişi orada gözlerini dünyaya açar. Bu açıdan Cansever'in deyimiyle her ev güzel olmalıdır. Çünkü insan ilk önce doğduğu evde güzellikle tanışır. Bu açıdan Türk Evi, mimari biçimi ve bahçesiyle, gün ışığı alması ve özgün tasarımıyla hem mahremiyeti hem dış dünyaya açılımı sağlayan bir yapıdadır. Çıkmaz sokak tabiri, bizim mahremiyet alanımızla ilgilidir. Çünkü orada sadece akraba olan ve birbirine güven duyan insanlar emniyet içinde yaşam sürerler. Evler genellikle yamaç yerlere kurulur. Gün ışığı alması ve komşunun ışığına mani olmaması itibarıyla gökyüzü ve yeryüzü ile gözlerin temas kurması sağlanır. Zira yerler ve gökler 'hakk' üzere yaratılmış⁴⁷ olduğundan insanoğlunun çevresi ile ülfet ve ünsiyet kurması elzemdir. Mimarimizde 'vahdet' esas alınmıştır. Bu açıdan dış kapıdan girişle birlikte insan, iç dünyasının, gönlünün rahat ettiği yere adım atar. Orada bahçe ve çiçekler onu karşılar. Evin geniş iç odası ve onun yanlarında muhtelif odalar orta yerde buluşurlar. Her bir oda dinlenme, kitap okuma, ibadet etme yeri olarak kullanılabilir. Orta yer (bugün için salon) aile fertlerinin bulunduğu, kaynaştığı mekandır. Pencereler ışık alır ancak ev içini dışarıya yansıtmaz. Pencerelerde hem çiçekler/saksı hem de çiçek açmış perdeler bulunur. Mutfak yemek pişirilen yer olması yanında sanatın bütün güzellikleri ocağa, bardakların ve yemek kaplarının konulduğu raflara (terek) yansır. Ocak, kutsaldır ve muhteremdir (saygıdeğer). Onun için bizdeki birçok dua-beddua ocak ile ilgilidir. Bunu, çadır kültürünün ev mimarisine yansımaları olarak da okuyabiliriz kanaatindeyim.

Özellikle Osmanlı selâtin (sultanların yaptırdığı) camilerindeki tevhide yapı hem devletin merkeziyetçi siyasetini hem de bütün vatandaşlarını (reâyâ) kendinde cem eden duruşunu temsil eder. Bu açıdan külliye tipi ulu camilerde büyük ana kubbe ile onun yanlarına dağılmış küçük kubbeler, aynı zamanda bir devleti ve milleti inanç boyutunda temsil eder. Onun için ulu camilerde yek-pâre bir bütünlük vardır. Bir köşedeki kişi, herhangi bir fasıla olmaksızın öbür köşedekini görebilir. Okunan Kur'an, caminin her yanına ulaşır. Camide yer alan sanat unsurlarından hüsn-i hatlar, dünya - ahireti hatırlatan ayetler ve hadisleri işler. Pencere vitrayları ışığın binbir türlü renk oyunlarını içeriye yansıtır. Pencereler dışarı ile irtibat kurulmasını sağlarken içeriye manevi bir ruh aksettirir. Çiniler dönemin ilmi birikimini ve sanatını bütün haşmetiyle gösterir. Ulu camilerin kible cihetinde genellikle hazireler yer alır. Böylece diriler ile ölüler aynı mekanda ve aynı inanç boyutu ile bütünleşir. Ulu caminin avlusunda abdest ve su ihtiyacı için şadırvanlar bulunur ki, oldukça sanatlı yapılardır. Meydan

⁴⁶ İzzetbegoviç, a.g.e., 108-109.

⁴⁷ Ahkâf Suresi, 3.

çeşmeleri ve sebillerde mermerlere nakşedilmiş çiçek desenleri ve hüsn-i hatlar buluşur. Örneğin, Üsküdar Meydan Çeşmesi'nin denize bakan yüzündeki kitabede "Suvardı âlemi, dest-i Muhammed ile cevâd-Allah" mısrasında "Cömert olan Allah, Muhammed (as) eliyle âlemi suya kavuşturdu" ifadesi hem suyun önemine hem de Cenâb-ı Hakk'ın, Hz. Peygamber'i âlemlere rahmet olarak göndermiş oluşuna değini vardır.⁴⁸

Benzer durum mezar taşlarında müşahede edilir. Orada medfun olan kişinin inanç, meşrep, düşünce ve cinsiyetine hatta yaş durumuna göre biçim alan şahideler başlı başına sanat eserleridir. Yahya Kemal'in ifadesiyle; "Hiçbir şiir bir mezar taşı kadar milli olamaz. Çünkü onda el emeği, göz nuru, sanat vardır ve onlar bize bizi anlatır"lar. Gerek göz ahengini bozmayan yapıları gerek hüsn-i hat ile süslenmiş yazıları ile çeşit çeşit mezar taşları, ölümler diyarının sakinlerinin dünyadakilere güzellikleri fısıldamaları halindedir. Ne de olsa Kur'an'da, "Kullarıma şunu bildir; sözün en güzel olanı (ahsen) ile söylesinler/(konuşsunlar) (...)", buyrulur.⁴⁹

İhtiyaca binaen yapılmış ve aynı zamanda insandaki bedîi zevki okşayan, ilme dair nice güzel sözlerle bezeli duvar yazılarını barındıran medreseler ile onların yanbaşında yer alan kütüphaneler, şifahaneler, tâbhaneler, imaretler hem tabiatla uyumlu hem göz zevkine uygun mimari eserlerdir. Onun için Batı'dan gelmiş bir gezgin grubun Bursa Yeşil Cami'yi ziyaret için içeriye girdiklerinde akşama kadar cami içinde kaldıkları ve dışarı çıkarken biz dünyada şu kadar yerleri gezdik ama şimdiye kadar böyle güzel bir müze hiç görmedik, şeklindeki ifadeleri mimari eserlerimizin insan ruhuna nasıl bir güzellik (sekînet hali) bahşeydiklerini izah eder niteliktedir.⁵⁰

...

Lale Devri sonrası Devlet-i Aliyye'nin Batı'ya açılması ile birlikte etkilenme çok boyutlu bir hal aldı. Bilimsel çalışmalar başta askerî amaçlı olsa da zamanla hemen her alana siyaret etti. Artık 'asrîleşme' (çağdaşlaşma) bir akım haline gelmişti. Mimarimizde de rokoko, barok üslubâ geçildi. Ev mimarından dini mimariye uzanan çizgide neo-klasik denilen mimari benimsendi. Buna göre Batı tipi şehir mimarisi artık her alanda kendini gösterdi. Her devir kendi üslubunu vücuda getirir. Değişim, kaçınılmazdır lakin mimaride asıl olan yineleyerek yenilenmek, aslî ilkeleri inkar etmeden yol almaktır. Çünkü nasıl ki, bir milletin felsefesi onun tarih köklerinden, duygu ve düşüncesinden neş'et ediyorsa mimari de düşüncenin cismaniyete bürünmüş halleridir. Başka bir ifade ile mimari, yazılmış en etkili kitaptır. Bu açıdan yaşanabilir şehirler inşa etmek konusunda geçmiş mimari birikimimizi yeniden inceleyip günümüz şartlarını da göz önünde bulundurarak yeni biçimler ortaya koymak, bizim dünya insanına sunabileceğimiz en önemli tekliflerden biridir kanaatindeyim.

⁴⁸ <https://www.yuzaki.com/2011/07/uskudar-iii-ahmed-meydan-cesmesi/> [Erişim: 31.01.2025]; ayrıca bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/807865> [Erişim: 31.01.2025].

⁴⁹ İsra Suresi, 53.

⁵⁰ <https://www.ilem.org.tr/kitap/ahiret-sorumlulugunu-tasimak-ve-dunyayi-guzellestirmek-uzerine> [Erişim: 20.01.2025].

Selimiye Camii.

Bursa Yeşil (Sultaniye) Medresesi

Üsküdar III. Ahmet Çeşmesi:

Bkz. <https://kulturenvanteri.com/yer/ahmet-iii-meydan-cesmesi/363bd249-40f1-4169-bf72-5b0a2273b64f/>
[Erişim: 01.02.2025].

Bkz. <https://istanbultarihi.ist/185-mezartaslari#gallery-1> [Erişim: 01.02.2025].

Sanat:

Tuba ATALAY

Altında Bezenmiş Zarif Dünyam: Tezhip

Sanat: insan ruhunun en derin hislerinin ve estetik arayışının yansımasıdır. İnsan fitratı, sanata aşına bir özelliğe sahiptir adeta. Sanat öyle ki, hem bir dönemin hem de bir medeniyetin ruhunu taşır ve sanatkarının gönlündeki inceliği ilmek ilmek işler. Tezhip sanatı ise bu zarif bakış açısının dünyasına sahip olmaktır.

Türk- İslam sanatının eşsiz incilerinden biri olan tezhip, -bildiğimiz üzere- “altınlamak” anlamına gelmekte ve Kur’an-ı Kerim, fermanlar, divanlar, beratlar ve kıymetli eserleri süsleme, hatta okuyucusuna altın bir kâsede sunma sanatıdır. Tezhip, terbiye edilmiş her kağıt üzerinde renklerin, desenlerin ve altının harmonisiyle estetik olana yolculuk etmemizi sağlar.

Tezhip sanatı, bir zarafet yolculuğudur

Tezhip, köklerini Orta Asya’dan almış, Selçuklu ile olgunlaşmış ve Osmanlı’da doruk noktasına ulaşmıştır. Dolayısıyla geleneksel birikimi günümüze özenle taşımıştır. Sanatkar, bu geleneksel motifleri kendi yorumu ve tasarımıyla harmanlayarak estetik bir denge kurar. Hatayi, Rumi, Penç isimli motiflerle desen oluşturur. Yapraklarla boşlukları doldurup, ahenkli ve göz alıcı bir biçimde kompozisyon oluşturarak tabiatı bizzat yansıtır.

Tezhip ile insan, sadece teknik bir beceri değil aynı zamanda ruhun dinginliği ve meditasyonunu da kazanmış olur. Kalemle desenlerin izini sürerken dünyanın tüm karmaşasını bir kenara bırakır. Altınla fırçayı buluşturur ve kağıda usulca yaydırırken zaman adeta durmuş olur. Her fırça darbesiyle birlikte sabrın, inceliğin, zarafetin, sevginin, huzurun ılgıl ılgıl aktığını hisseder zihninden. Öyle ki, insanda sinir sisteminin tedavisi ile yumuşak ve anlayışlı mizaç hasil olur.

Tezhip ve Ben - Huzur kaynağım

Tezhip benim için yalnızca bir sanat değil, huzur kaynağıdır. İçime doğru çıktığım bu derin yolculukta renklerin, motiflerin ve altının uyumuyla adeta Yaratan’a yarattıklarının bir kopyasıyla şükretmiş olurum. İşte o zaman sanatın sadece bir zanaat değil şükür vesilesi olduğunu da anlamış olurum.

Tezhip yaparken, en önemli faktör sabırdır. Kalemle sabırla tasarlamak, altını sabırla ezmek, boyanın renk ve kıvamını sabırla hazırlamak, kağıdı aharlayıp sabırla beklemek.... Bunların hepsi sabırla sınırdığımız ritüeller... Tabii bu azami sabrın sonunda bizi bekleyen mükemmel uyum ve ahenk içerisindeki eser ve karşısında tarifsiz bir huzur vardır. Peki bu huzur dünyadaki her hangi bir ödülle kıyaslanabilir mi? Asla.

Tezhip, naif bir sanat olması hasebiyle, fırçanın kağıtla buluştuğu anda doğan desen ne kadar zarifse, bu sanatı icra eden kişinin ruhu da o denli ince olmalıdır. Sanatkarın ruhu desene yansımaktadır adeta. Çünkü tezhip, yalnızca yetenekle değil, sabrı bir hayat biçimi haline getirmiş sanatkarın sabır ve disiplinle yoğrulmuş ruhu ile şekillenecektir.

Tezhip, yaratılarda Yaratıcı'nın mükemmel ve kusursuzluğunu acizlikle kopyalamaya çalışmaktır. Dolayısıyla da çizgilerinizdeki en ufak bir titreme ya da dikkatsizlik hemen göze çarpacaktır. Bu da insana asla mükemmel olamayacağını ve hatalarını kabul ederek güzelliği resmetmesinin önemini öğretir.

Tezhip: Geçmişten günümüze bir miras

Bu sanat, yüzyıllardır süregelen bir mirastır ve her sanatkar, bu mirasa kendi yorumunu katar. Geleneksel motiflerle çalışmak, bir taraftan geçmişin ustalarına duyulan bir saygıyı ifade ederken diğer taraftan insanı modern bir sanatkar olarak özgünlüğe davet eder. Bu dengeyi kurmak da tezhip sanatını hem köklü hem de ağdaş kılar.

Tezhipteki her desen, bir hikaye taşır bağrında; her fırça darbesi bir duanın izini yansıtır. Bu sebeple tezhip, sadece bir görselden ibaret değil aynı zamanda derin anlam içerir. Bu anlamı keşfederken onunla bağ kurar, adeta onunla nefes alır, onunla yaşarız. Eseri bitirdiğimizde ruhu manevi anlamda doyummuş oluruz.

Altınla dokunan hayaller

Tezhip benim için altının kağıtla ışıldaması kadar ruhumun da ışıldadığı bir yolculuktur. Her yeni desen, bir yenilenmedir benim için. Yeni bir sayfa, yeni bir heyecan. Kağıda değil, yüreğime iz bırakmak gibi. Hem dünyevi hem manevi güzelliği yaşamak. Bu sanat, her çizgiye her renge ve desene ruh katanların dünyasıdır. Kanımca tezhip yapan bir el, yalnızca kağıdı değil hayatı da gzelleştirebilir. Her türlü zararın ve çirkinliğin üstesinden gelebilir. Sabır, anlayış ve olgunlukla etrafına estetik bir tarz sunar.

Sonuç olarak, geçmişten geleceğe taşınan bu değerli sanatın korunması, geliştirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması, hem kültürel mirasımıza sahip çıkmanın bir gereği hem de manevi değerlerin yansması olarak önem taşımaktadır.

Sisli Yolda Yürürken

Düşüncelerimin çıkmaz sokaklarında,
Kaybolduğum her şehirde bir yeni anı.
Şimdilerde hepsi solmuş birer takvim yaprağı.
Gerçekler, koca bir gürültüyle, çarpıyor duvarlarına
Güç bela öğreniyorum, şimdilerde yaşamayı

Keşkelerle dolu sayfalarıma bir çizgi çektim.
Hayallerimi demleyip yoluma devam ettim
Camı aşındıran fırtınalı bir yağmur
Ve dalgalı rüzgar esiverdi bir dağın ardından
Savurdu tüm kelimelerimi,
Bütün sesleri kendine hapsetti.

Ve bir kez daha esti: "Ben göklere sevdalı deli rüzgâr,
Anlat bana en gizlini ve kimselerin bilmediğini!"
Konuverdi tüm sözcükler kalbin çukuruna,
En süslü kelimeler yeter mi seni anlatmaya,
Bunca hır gür arasında.
Yüreğimde kaynayan birçok anı
Doludizgin koşuyorken.

Yarım kalmışlıklar... Her şeyi bırak bir kenara
Eskisi gibi olan ne var ? Bir hayat kaç kavga ?
Bir ömür kaç nefes ? Hangi satırlarda bakmalıyız
Boşlukta süzülen soruların cevaplarına ?
Nedir hayattan gaye, ne oldu uçup giden kuşlara ?...